

**DE KATHOLIEKE ZUIL NU :
DESINTEGRATIE EN INTEGRATIE**

door

K. DOBBELAERE

**Gewoon hoogleraar Katholieke Universiteit Leuven,
Departement Sociologie**

De geschiedenis van de katholieke zuil na 1945 valt uiteen in twee perioden waarvan de laatste start in de "golden sixties". Onmiddellijk na de tweede wereldoorlog en in de vijftiger jaren werden, o.m. als gevolg van de schoolstrijd (1950-1958), de centralisatie en interdiocesane organisatie uitgewerkt. De uitbouw in 1952 van het Interdiocesaan Centrum of "de Guimardstraat" had tot doel "alle katholieke werken op interdiocesaan vlak (te) groeperen en te coördineren". Het omvat de Caritasgroep, het katholiek onderwijs en de hulpdiensten van het Centrum zelf. De coördinatie van het katholiek onderwijs was noodzakelijk geworden omdat de subsidiëring van het vrij middelbaar onderwijs die door de homogene CVP-regering-J. Pholien in het vooruitzicht was gesteld, vereiste dat er kon onderhandeld worden "met één orgaan dat bevoegd is namens alle katholieke middelbare onderwijsinrichtingen op te treden" (1). De schoolstrijd die ontstond ten gevolge van het wetsontwerp Collard betreffende het technisch, het middelbaar en het normaal onderwijs en in 1955 een hoogtepunt bereikte met drie protestbetogingen in Brussel en een petitionnement met 2,2 miljoen handtekeningen aan de koning, werd van katholieke zijde geleid door het "Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie". Dit Comité werd opgericht in samenwerking met de CVP en het ACV, en had zijn zetel in de Guimardstraat (2). De bedreiging vanwege het zgn. "antiklerikale front van Socialisten, Liberalen en Communisten", uitgedrukt in voornoemd wetsontwerp, werd door het Belgisch episcopaat genoemd : "een middel om het vrij onderwijs te bestrijden... en de niet te aanvaarden overheersing van het neutrale laïciserende onderwijs te waarborgen". Zij beschouwden het als "een manoeuvre om, via de school, de invloed van de Katholieke Kerk op de Belgische bevolking te fnuiken" (3). Deze bedreiging stimuleerde de integratie van de verschillende katholieke organisaties en hun onderlinge samenwerking.

De zuil, de samenvallende lidmaatschappen en de bindingsmechanismen, werden door J. Billiet beschreven in onze studie *Godsdienst*

(1) *Het interdiocesaan Centrum vroeger en nu*, Brussel, 1977, pp. 6-11 en pp. 12-13.

(2) *Ibid.*, p. 12 en Th. LUYKX, *Politieke Geschiedenis van België. 2. van 1944-1977*, Brussel, 1978, pp. 484-485.

(3) T. LUYKX, *op.cit.*, p. 467 en pp. 484-485.

in Vlaanderen (4). Daar zullen “samenhangende” complexen van organisaties zijn, gebeurt de samenhang niet alleen op het niveau van de individuen maar tevens op organisatorisch vlak — zowel lokaal als nationaal — door formele organisatiestructuren en “interlocking directorates”. Ook de speciale rol van de CVP werd in deze studie geanalyseerd (5). In deze bijdrage wil ik mij beperken tot een analyse van de meer recente periode.

De katholieke zuil, die nu reeds 100 jaar bestaat, werd opgezet om het geloof van de katholieken te beschermen tegen laïciserende invloeden. Bij de uitbouw van de katholieke scholen ter gelegenheid van de eerste schoolstrijd (1879-1884), werd na de mis gebeden : “Des écoles sans Dieu et des maîtres sans foi, délivrez-nous Seigneur”. In de recente schoolstrijd hebben de bisschoppen zich opnieuw verzet tegen het “neutrale laïciserende onderwijs”. Ook de christelijke syndicaten werden opgericht en verbreid om de arbeiders te beschermen tegen het “goddeloze socialisme”. De hypothese van preservatie op basis van isolatie steunt op de manifeste bedoelingen van de bisschoppen en van een katholieke elite. Zij moet echter ruimer opgevat worden. De Katholieke Kerk wenste ook haar eigen politieke belangen te beveiligen en haar macht gedeeltelijk te recupereren, nu bleek dat zij die verloren had in een politiek regime dat steunde op de scheiding tussen kerk en staat. Zij bleek met name niet meer bij machte om de “profane” institutie onderwijs de facto te beïnvloeden (de wet van 1879) (6). Vandaar dat in 1884 ook een politieke partij werd opgericht : Fédération des Cercles catholiques et des Associations conservatrices.

Na ongeveer 90 jaar verzuiling deed Leo Collard op 1 mei 1969 een oproep tot progressieve frontvorming die in de zeventiger jaren regelmatig werd herhaald en gehoor vond bij christelijke intellectuelen uit de “doorbraak beweging”. Ook de liberalen gingen eind 1973 ijveren voor een nieuwe indeling van de partijpolitieke krachten

(4) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *Godsdienst in Vlaanderen. Van kerks katholicisme naar sociaal-kulturele kristenheid*, Leuven, 1976, pp. 62-69.

(5) *Ibid.*, pp. 69-72.

(6) J. BILLIET, “Beschouwingen over het samengaan van secularisatie en verzuiling”, *De Nieuwe Maand*, XIX, 1976, 6, p. 247.

met het oog op de vorming van een centrum partij. Rond de zeventiger jaren zag men m.a.w. de mogelijkheid tot ontzuiling. Was dit gebaseerd op het katholieke aggiornamento van het Tweede Vaticaans Concilie en de dalende kerksheld of op een teruggang van de christelijke zuil ? En hoe heeft de katholieke zuil gereageerd ?

Thurlings heeft in zijn analyse van de verzuiling in Nederland gesproken over een wankele katholieke zuil (7). Hij baseerde zich op een anti-verzuilingsmentaliteit in de zestiger jaren, die zich een decennium later ging uiten in gedragingen. Hij toont dit aan in de verkiezingsuitslagen en de vele fusies en federaties, zowel op regionaal als op nationaal vlak, tussen katholieke organisaties en protestantse en/of neutrale organisaties, o.m. in de sectoren van het onderwijs, de welzijnszorg, de beroepsweld en de gezondheidszorg. Thurlings verklaart die radicale verandering hoofdzakelijk met zijn crisis-hypothese. Er had zich in de Nederlandse Kerk een pluralisme ontwikkeld dat conflicten tussen progressieven en conservatieven veroorzaakte. Dit leidde tot een voorkeur voor ontzuiling en verzwakte de kerksheld van de Nederlandse katholieken. Afvallige en marginale katholieken versterkten nog die tendens tot ontzuiling. Kan dit ook in Vlaanderen vastgesteld worden ?

ONTZUILING IN VLAANDEREN ?

In België in het algemeen en in Vlaanderen in het bijzonder heeft er zich ook een ontkerking voorgedaan, vooral dan in de periode 1968-1971, en deze tendens komt ook tot uiting in de daling van het aantal mannelijke religieuze intreden en priesterroepingen, en in het aantal uittredingen (8). Zoals uit tabel 1 blijkt is in één decennium

(7) J.M.G. THURLINGS, *De wankele zuil. Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme*, Deventer, 1978².

(8) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, p. 37; K. DOBBELAERE, "Enkele demografische en sociologische bedenkingen bij het dalend aantal priesters in de Vlaamse bisdommen", *Collationes*, 1976, 1, pp. 97-99; en J. ART, "De evolutie van het aantal mannelijke roepingen in België tussen 1830 en 1975. Basisgegevens en richtingen voor verder onderzoek", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, X, 1979, 3, pp. 281-367.

TABEL 1 :

FREQUENTIE VAN REGELMATIG KERKBEZOEK (in relatie tot het aantal inwoners van 5 tot 69 jaar),
DOOPSELS (in relatie tot de levend-geborenen), KERKELIJKE HUWELIJKEN (in relatie tot het aantal huwelijken)
en KERKELIJKE BEGRAFENISSEN (in relatie tot het aantal begrafenissen) IN DE VLAAMSE
BISDOMMEN, HET AARTSBISDOM MECHELEN-BRUSSEL EN ALLE BELGISCHE BISDOMMEN
(in percentages)

Rituelen	Vlaamse bisdommen				Aartsbisdom Mechelen- Brussel				Belgische bisdommen			
	1967	1972	1977	1978	1967	1972	1977	1978	1967	1972	1977	1978
Regelmatige zondagsmis- praktijk	52.9	41.8	36.1	35.4	35.4	26.6	22.6	21.7	42.9	34.0	29.4	28.5
Doopsels	95.9	95.2	90.9	90.1	89.9	80.3	71.7	69.8	93.6	90.2	85.2	84.5
Kerkelijke huwelijken	91.4	87.6	83.5	82.2	78.4	75.0	68.6	67.7	86.1	82.6	77.7	77.0
Kerkelijke begrafenissen	91.4	91.3	91.0	90.6	80.6	77.9	77.4	77.2	84.3	84.1	83.7	83.3

Bron : Dienst voor godsdienststatistiek, 1981.

het regelmatig bijwonen van de zondagsmis van meerderheidspraktijk nog slechts een minderheidspraktijk geworden. Uit deze tabel blijkt ook dat de kerkelijkheid achteruitgaat. Eerst verminderde het aantal kerkelijke huwelijken (1967-1972); daarop volgde een daling van de doopsels (1972-1977). Dit wijst erop dat de onkerkelijkheid zich vooral situeert bij de jongvolwassenen, de oudere bevolking blijft kerkbetrokken (cf. de stabiliteit van de kerkelijke begrafenissen, ongeveer 91%). De schaarse gegevens over leeftijd en kerksheid lijken ook te suggereren dat het hier om een generatieverschijnsel gaat (9).

Heeft deze tendens op de katholieke zuil in Vlaanderen dezelfde invloed gehad als in Nederland? Verschillende verzuilde organisaties hebben zich op congressen bezonnen over de vraag "wat is een christelijke organisatie?" en "moet de inspanning die een eeuw geleden begonnen werd, voortgezet worden?". Op de zesde Vlaamse Sociale Studiedagen (Den Haan, 1966) was het algemeen antwoord bevestigend. In zijn slottoespraak heeft G. Geens toen echter wel de noodzaak van aanpassingen in de particuliere sectoren onderstreept en bijkomende studie gevraagd (10). Het Verbond der Verplegingsinstellingen ging daar op zijn zesde nationaal congres in 1972 verder op in; hierop wordt nog teruggekomen (11). Ook de Algemene Raad van het Katholiek Onderwijs heeft zijn specifiek karakter bevestigd (12).

Fusies en federaties zoals in Nederland komen weinig voor. Op het vlak van het universitair onderwijs werd door de oprichting van de Universiteit Antwerpen (1971) wel een zekere fusie gerealiseerd tussen de bestaande netten voor kandidatuuronderwijs, m.n. de Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius Antwerpen en het Rijksuniversitair Centrum van Antwerpen, die een gemeenschappelijke bovenbouw kregen: de Universitaire Instelling Antwerpen. Deze laatste wordt bestuurd door een paritair samengestelde raad van beheer, waarin de levensbeschouwelijke gezindheid van de leden geïndiceerd wordt aan hun politieke overtuiging. Het bestuurlijk nagestreefde evenwicht tussen de levensbeschouwelijke groeperingen, dat in bepaalde regels nauwkeurig werd vastgelegd, heeft ook repercussies gehad op de benoeming van het academisch, wetenschappelijk, admi-

(9) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, p. 39.

(10) *De christelijke organisaties in nieuw perspectief*, Antwerpen, 1967, pp. 135-137.

(11) A. PRIMIS red., *De christelijke dimensie van een verplegingsinstelling. Tekst van de uiteenzettingen*, Brussel, 1973.

(12) *Specificiteit van het katholiek onderwijs*, Brussel, 1975.

nistratief en technisch personeel, zodat wij hier van een interne verzuiling kunnen spreken. Ook het Limburgs Universitair Centrum wordt levensbeschouwelijk paritair beheerd. Verder werden ook een paar pluralistische organisaties opgebouwd. In 1971 werd de Bond voor Vormings- en Ontwikkelingsorganisaties (BVVO) opgericht en meer recent de Federatie van Buurtwerken. Deze laatste groepeert alle buurtwerken, BVVO situeert zich naast een liberale, een socialistische en twee christelijke federaties, waarvan het Centrum voor Sociaal-Kultureel Werk (CSKW) er één is. De Katholieke Filmliga, die aangesloten was bij het pluralistisch BVVO, heeft onder de bedreiging haar kerkelijke subsidies te verliezen, deze federatie moeten verlaten voor het christelijk CSKW (13). Pluralistische federaties zouden wel eens zonder grote moeilijkheden tot stand kunnen komen in nieuwe sectoren waar er nog geen verzuiling is, zoals in het buurtwerk; maar in de andere sectoren verdedigt de christelijke zuil zich, met de steun van de Kerk, tegen de pluralistische zuil.

Is er dan zoals in Nederland ontzuiling in de politiek ? Uit tabel 2 blijkt dat dit gebeurde ten voordele van de Volksunie in de periode

TABEL 2 :

EVOLUTIE VAN HET PERCENTAGE STEMMEN IN DE VERSCHILLENDE
POLITIEKE PARTIJEN VOOR DE KAMER VAN VOLKSVERTEGEN-
WOORDIGERS (VLAAMS GEWEST MIN KIESARRONDISSEMENT
BRUSSEL-HALLE-VILVOORDE)

Politieke Partij	1965	1971	1977	Europese verkiezingen 1979
Christelijke Volkspartij (CVP)	44	38	44	48
Volksunie (VU)	12	19	11	9
Socialistische Partij (SP)	25	25	21	21
Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV)	17	16	17	15
Andere	2	2	7	7

Bron : CRISP, *Courrier Hebdomadaire*, nr. 864 (28.12.1979), 10.

(13) J. BOEY, "De Katholieke Filmliga moet terug naar de Schaapstal", *Koepel 5*, IV, 1977, 2, p. 7.

1965-1971; de oproepen van de socialistische en liberale leiders blijken daarentegen geen gehoor te hebben gevonden. De SP is in de bestudeerde periode op lange termijn zelfs de verliezende partij, want tegen het einde van de zeventiger jaren had de CVP zich hersteld. En volgens de studie van Frognier is de CVP het sterkst ingeplant in de categorie van de praktizerende katholieken (tabel 3).

TABEL 3 :

INDEX VAN RELATIEVE VOORKEUR VOOR EEN PARTIJ (IRVP) (*) IN
VLAANDEREN, NAAR KERKELIJKE BETROKKENHEID (**)

Politieke Partij	Pratikerende katholieken	Niet-pratikerende kath.	Niet-katholieken
Christelijke Volkspartij (CVP)	29	-37	-83
Volksunie (VU)	-35	63	32
Socialistische Partij (SP)	-28	31	105
Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV)	- 3	7	17
(Aantal)	(221)	(109)	(26)

(*) De IRVP drukt uit hoeveel percent meer of min het aandeel van de stemmen bedraagt dat een sociale categorie toekent aan een partij vergeleken met het percent dat deze categorie vertegenwoordigt in de totale bevolking.

(**) A.-P. FROGNIER, "Vote, classe sociale et religion/pratique religieuse", *Res Publica*, XVII, 1975, 4, p. 489.

De moeilijkheden van de christelijke zuil in de periode 1967-1972 zijn ook duidelijk af te lezen uit de evolutie van de ledentallen van enkele katholieke organisaties voor volwassenen (tabel 4), de verkiezingsresultaten van het Algemeen Christelijk Vakverbond bij de bedienden en jongeren (tabel 5), de evolutie van de deelname aan het katholieke schoolnet (tabel 6) en de lidmaatschappen van katholieke actiegroepen voor jongeren en jong-volwassenen (tabellen 7 en 8). In tegenstelling tot de Kerk echter, heeft de zuil tegen het einde van de zeventiger jaren grotendeels het verlies gerecupereerd (tabellen 4, 5 en 6). De katholieke jeugdbewegingen gingen in de periode 1967-1972 zelfs niet achteruit (tabel 7).

Maar bij de katholieke actiebewegingen voor jongeren en jong-volwassenen was de achteruitgang groot en gebeurde er geen recupe-

ratie (tabellen 7 en 8). In dit verband kan ook gewezen worden op de groepsvorming bij jongeren van katholieke huize die kritisch staan t.a.v. de samenleving eerder vanuit een marxistische dan een christelijke levensvisie. Deze groeperingen ontstonden ofwel ten gevolge van conflicten binnen de katholieke actiegroeperingen voor jong-volwassenen over de te kiezen oriëntatie en organiseerden zich als dissidenten, bv. de Democratische Katholieke Landelijke Jeugd die oppositie voerde tegen de Katholieke Landelijke Jeugd, of ontstonden in de katholieke wereld, zoals Wereldscholen en Elcker-Ik, en maken nu deel uit van het pluralistische BVVO (14). De Kerk heeft m.a.w. een deel van de jongeren en jong-volwassenen verloren en meteen zijn haar katholieke actiegroeperingen ook sterk verzwakt wat ledentallen betreft.

Zoals wij reeds suggereerden, is er ook een tijdelijke achteruitgang vast te stellen bij de bedienden (tabel 5). Dit wordt bevestigd bij een nadere analyse van de Vlaamse katholieke schoolbevolking per onderwijsniveau (tabel 9). De achteruitgang van het katholiek onderwijs was het sterkst in de voorschoolse opvoeding en het eerste niveau. Dit zou kunnen wijzen op een tijdelijk gewijzigde houding van jongere ouders t.a.v. de katholieke wereld, vooral dan in die strata waar een verlengd algemeen vormend onderwijs niet het normale patroon is (15), ofwel op een houding van ouders die nog steeds menen dat het katholiek onderwijs een "betere opvoeding" geeft dan het openbaar onderwijs (16) en die om die reden hun kinderen, die lager onderwijs volgden in een officiële school, in de secundaire cyclus naar een katholieke school sturen. De laatste hypothese lijkt het meest plausibel aangezien de daling die vastgesteld werd op dit eerste niveau van 1965 tot 1975 niet waar te nemen is in de secundaire cyclus gedurende de jaren 1970-1978.

(14) K. DOBBELAERE en J. BILLIET, "Community-formation and the Church : A Sociological Study of an Ideology and the Empirical Reality", in M. CAUDRON red., *Faith and Society. Foi et Société. Geloof en Maatschappij*, Gembloux, 1978, pp. 241-242 en pp. 243-246; en K. DOBBELAERE en J. BILLIET, "Groepsvorming in en rond de Kerk in Vlaanderen", *Collationes*, 1976, pp. 343-348 en pp. 339-341.

(15) J. BILLIET, *Secularisering en verzuiling in het onderwijs. Een sociologisch onderzoek naar de "vrije keuze" als legitimatieschema en als sociaal proces*, Leuven, 1977, pp. 45-47.

(16) *Ibid.*, pp. 176-180.

TABEL 4 :

**EVOLUTIE VAN HET LEDENAANTAL VAN ENKELE KATHOLIEKE
ORGANISATIES VOOR VOLWASSENEN
(Index : 1960 = 100)**

Organisatie	Index			Absoluut aantal in 1977
	1965	1973	1977	
Davidfonds	92	103	101	70.921
Christelijke Middenstand- en Burgers- vrouwen (CMBV)	113	140	145	35.843
Katholieke Arbeidersvrouwen (KAV)	106	104	114	280.325
Katholieke Werkliedenbond (KWB)	103	97	101	131.036
Katholiek Verbond der Landelijke Vrouwen (KVLV)	101	101	102	135.810
Boerenbond	102	94	93	82.117

Bron : Cijfers door de nationale secretariaten van de organisaties verstrekt.

TABEL 5 :

**EVOLUTIE VAN HET PERCENTAGE STEMMEN DAT HET ALGEMEEN
CHRISTELIJK VAKVERBOND (ACV) BEHAALDE IN DE SOCIALE
VERKIEZINGEN IN BELGIE, NAAR ARBEIDERS, BEDIENDEN EN
JONGEREN**

Soort verkiezingen	Jaartal	Arbeiders	Bedienden	Jongeren	Totaal
Ondernemingsraden	1963	46,7	57,0	60,2	49,9
	1967	46,3	54,8	55,0	49,0
	1971	48,8	55,7	58,1	51,5
	1975	50,2	56,7	55,0	52,9
	1979	51,8	60,3	61,7	56,1
Comités voor Veiligheid en Hygiëne	1963	41,8	51,0	56,5	44,2
	1967	41,9	50,2	52,7	44,4
	1971	44,6	51,0	53,3	46,9
	1975	44,7	52,8	51,1	48,6
	1979	44,7	52,5	54,9	49,3

Bron : CRISP, *Courrier Hebdomadaire*, nr. 886-887 (20.6.1980), p. 36.

TABEL 6 :

EVOLUTIE VAN DE DEELNAME AAN DE VERSCHILLENDE
SCHOOLNETTEN TOT EN MET HET SECUNDAIR ONDERWIJS
(Percentage voor Vlaanderen)

Schoolnet	1958-59	1967-68	1972-73	1977-78
Rijk	10	16	17	17
Provincie	1	1	1	1
Gemeente	20	15	15	14
Vrij	69	68	67	68
Samen	100	100	100	100
	(1.034.088)	(1.267.396)	(1.288.893)	(1.263.663)

Bron : *Statistisch Jaarboek van het Onderwijs.*

TABEL 7 :

EVOLUTIE VAN DE DEELNAME AAN DE KATHOLIEKE
JEUGD- EN JONGERENBEWEGINGEN

Beweging	Index			Absoluut aantal in 1977
	1967	1972	1977	
Chiro-meisjes	100	111	121	65.395
Chiro-jongens	100	108	115	49.000
Verbond der Vlaamse Katholieke Meisjesgidsen (VVKM)	100	109	155	26.982
Verbond der Vlaamse Katholieke Scouts (VVKM)	100	104	115	42.413
Vrouwelijke Katholieke Studerende Jeugd (VKSJ)	100	66	67	14.897
Katholieke Studentenactie (KSA)	(1965 = 100)	-	103	24.217
Totaal	100	-	113	222.904

Bron : Cijfers door de nationale secretariaten van de organisaties verstrekt.

TABEL 8 :

EVOLUTIE VAN HET LIDMAATSCHAP VAN KATHOLIEKE ORGANISATIES VAN JONG-VOLWASSENEN (Index)

Naam	1965	Index		Absolute cijfers in 1977
		1970	1977	
Katholieke jongeren in de Midden-groepen (KJM)-jongens	100	88	-	-
Katholieke jongeren in de Midden-groepen (KJM)-meisjes	100	88	-	-
Katholieke Landelijke Jeugd (KLJ)-jongens	100	86	72	16.772
Katholieke Landelijke Jeugd (KLJ)-meisjes	100	66	54	14.529
Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ)-jongens	100	49	19	5.000
Vrouwelijke Katholieke Arbeiders-jeugd (VKAJ)	100	46	20	5.000

Bron : Cijfers door de nationale secretariaten van de organisaties verstrekt.

TABEL 9 :

PROCENTUEEL AANDEEL VAN DE VLAAMSE KATHOLIEKE SCHOOLBEVOLKING IN DE TOTALE SCHOOLBEVOLKING NAAR NIVEAU

Schooljaren	Onderwijsniveaus		
	Voor-schoolese opvoeding	1ste niveau	2de niveau
1965-1966	76.6	62.9	71.5
1970-1971	72.4	61.5	70.9
1975-1976	71.8	60.9	71.2
1977-1978	71.5	61.6	71.8

Bron : A. VAN DEN BOSCH, "Twintig jaar geleide ontwikkeling van het Vrij Katholiek Scholennet in België", *Nova et Vetera*, LVI, 1978-1979, 1-2, p. 19.

Er is dus een barst in de katholieke zuil ten gevolge van een dalende kerkelijkheid en kerksheid bij jongeren en jong-volwassenen, die zich blijvend manifesteert in de katholieke actiegroeperingen, m.a.w. in de groeperingen die een kerkelijke functie hebben. In tegenstelling tot de Kerk heeft de christelijke zuil de volwassenen kunnen recupereren, ook voor de katholieke actiegroeperingen. De globale stabiliteit van de katholieke zuil komt verder ook zeer duidelijk tot uiting in het aantal Vlamingen die katholieke kranten lezen (tabel 10).

TABEL 10 :

EVOLUTIE VAN DE OPLAGECIJFERS VAN DE NEDERLANDSTALIGE PERS IN BELGIE

Strekking	Index			Absolute cijfers in 1978
	1958	1968	1978	
Katholiek	100	113	111	783.259
Liberaal	100	87	86	294.444
Socialistisch	100	69	63	107.284
Communistisch	100	-	-	-
Nederlandstalige pers	100	99	97	1.184.987
Procentueel aantal Katholiek/Totale Nederlandstalige pers	57.5	65.9	66.1	-

Bron : W. VAN DER BIESEN, "Dertig jaar Belgische dagbladpers. Evolutieschets 1948-1978", in J. SERVAES, red. *Het web van de Media-business. Doorlichting van de bewustzijnsindustrie in Vlaanderen*, Leuven, 1979, pp. 202 en 205.

Dat de katholieke zuil het sterkst is in Vlaanderen blijkt duidelijk uit de procentuele spreiding van de stemmen voor de verschillende syndicaten in de Belgische regionen (tabel 11). Maar ook in Wallonië stelt men na 1971 een versterking van het christelijk syndicaat vast op een ogenblik dat de kerksheid aldaar eveneens verder afneemt. In een recente studie heeft L. Voyé dit bevestigd voor verschillende organisationele verbanden (17). Onze verdere onderzoeksvraag wordt

(17) L. VOYE, "De l'adhésion ecclésiale au catholicisme socio-culturel en Wallonie", *Actes 15ème Conférence Internationale de sociologie religieuse. Religion et politique*, Lille, 1979, pp. 295-322.

TABEL 11 :

PROCENTUELE SPREIDING VAN DE STEMMEN VOOR DE
ZUILORGANISATIES BIJ VERKIEZINGEN VOOR
COMITES VOOR VEILIGHEID EN HYGIENE, PER REGIO

Regio	Christelijke (ACV)		Zuilorganisaties Socialistische (ABVV)		Liberale (ACLVB)	
	1971	1975	1971	1975	1971	1975
Vlaanderen	55	56	39	37	6	7
Wallonië	34	38	62	58	4	4
Brussel	45	46	47	45	8	9

Bron : CRISP, *Courrier Hebdomadaire*, nr. 730 (20.8.1976), p. 8.

dan : hoe kan men verklaren dat de interne geloofscrisis in de Kerk in België, en meer in het bijzonder in Vlaanderen, op lange termijn geen blijvende invloed gehad heeft op de ledentallen van de katholieke zuil ? Hoe kunnen m.a.w. de stabiliteit en de bloei van de katholieke zuil verklaard worden in een periode waarin de betrokkenheid op de Kerk sterk verminderde ?

HET KLERIKAAL KARAKTER VAN DE KATHOLIEKE ZUIL VERZWAKT

De consolidatie van de zuilorganisaties vereist uiteindelijk de professionalisering van de rolspelers; dit was ook een vereiste vanwege de staat. Deze professionals eisten dan een bepaald domein op, en verdedigen dit succesvol ten overstaan van anderen (18). Welke zijn nu de gevolgen hiervan, bv. voor het onderwijs en de gezondheidszorg, twee sectoren die ik meer in het bijzonder bestudeerd heb ?

(18) A. MOK, "Professionalisering", in L. RADEMAKER ed., *Sociale Problemen I: Sociale ontwikkelingen*, Utrecht-Antwerpen, 1978, p. 84.

De organisatie van het katholiek onderwijs

Door de wet van 13 juli 1951 werd de subsidiëring geregeld van het katholiek secundair onderwijs. Deze en latere wetten legden o.m. de minimale kwalificatievereisten voor de leraars vast, en reduceerden de onderwijsbevoegdheid van priesters en religieuzen, die tot dan in een katholieke school om het even welk vak konden onderwijzen. Thans hebben zij, op basis van hun filosofische en theologische studies, slechts de "vereiste" bekwaamheid om godsdienst te doceren. Zij zijn "voldoende" bekwaam, dit betekent dat zij degenen die de "vereiste" kwalificaties bezitten in bepaalde wettelijk omschreven voorwaarden kunnen vervangen, voor het geven van bepaalde vakken en om bepaalde functies waar te nemen, zoals directeur en onderdirecteur. Deze vereisten, de democratisering van het secundair onderwijs — die van 1957 tot 1976 in katholieke scholen resulteerde in 2,4 keer meer studenten (233.520 t.o.v. 98.180) — en de daling van het aantal priesters en religieuzen — ten gevolge van het verminderd aantal geestelijke roepingen en de stijging van het aantal uittradingen — wijzigde heel sterk de verhouding van het aantal leken versus geestelijken onder de leraars : van 44/56 in 1957 tot 88/12 in 1976. Niet alleen daalde het relatief en het absoluut aantal priesters en religieuzen in het katholiek onderwijs, maar de modale leeftijd van de lekleraars was in 1975-1976 29 jaar en die van de geestelijke leraars 50 jaar. Zij vormen twee aparte generaties : 50% van de lekleraars werd geboren na de tweede wereldoorlog, terwijl meer dan 50% van de leraars-priesters of religieuzen geboren zijn vóór 1930 (19). De vertegenwoordigers van het Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs — die zetelen in de nationale commissies die de koninklijke besluiten voorbereiden in uitvoering van de wet van 11 juli 1973 betreffende het kleuteronderwijs, het lager, het middelbaar, het normaal, het technisch, het kunst- en het buitengewoon onderwijs — vragen thans geen speciale consideraties meer voor geestelijken, om leraars die de "vereiste" kwalificaties bezitten te kunnen vervangen. Deze houding weerspiegelt niet alleen het feit dat er minder geestelijken beschikbaar zijn en dat zij tevens sterk "vergrijzen", maar ook het belang dat de jongste jaren gehecht wordt aan speciali-

(19) Voor een meer gedetailleerde bespreking zie K. DOBBELAERE, "Professionalization and Secularization in the Belgian Catholic Pillar", *Japanese Journal of Religious Studies*, VI, 1979, pp. 49-52.

satie. Men wenst voor alle vakken eerder leraars te hebben, die over de vereiste diploma's beschikken, dan minder gekwalificeerde substituten.

Als gevolg van deze evolutie werd het onderwijs en ook het godsdienstonderricht sterk gespecialiseerd. Het godsdienstonderricht wordt verzorgd door gekwalificeerde specialisten in de godsdienstwetenschappen en door geestelijken, die daarnaast meestal geen onderricht geven in andere vakken. Godsdienst wordt dus zelfs in katholieke scholen *gemarginaliseerd* : het is een vak naast de andere vakken, onderwezen door gespecialiseerde leraars. Tevens zijn er minder misvieringen en religieuze plechtigheden in de school en controleert men niet meer of de leerlingen tijdens het weekend hun "zondagsplicht" vervullen.

Verder eisen de lekeleraren het recht op een privaat leven op. Maar de Algemene Raad van het Katholiek Onderwijs heeft op de *privatisering* van de buitenschoolse activiteiten en van het leven van de personeelsleden gereageerd. In een verklaring over de specificiteit van het katholiek onderwijs wordt gesteld dat "het personeelslid moet beseffen dat zijn privéleven een weerslag kan hebben op zijn opdracht als opvoeder, aangezien zijn opdracht niet louter als kennisoverdracht, maar als het aanbieden en vóórleven van waarden gezien wordt. Wanneer het opvoedend handelen en zijn van de leerkracht, in grote mate negatief wordt beïnvloed door haar situatie buiten de school, d.w.z. flagrant in tegenspraak is met wat zij geacht is voor te leven, moet naar een menselijke oplossing, met medeweten en hulp van de betrokken leerkracht, gezocht worden" (20). Met dit laatste voor ogen werd onlangs de Deontologische Kamer van het Katholiek Onderwijs opgericht. Deze moet geconsulteerd worden bij conflicten tussen de inrichtende macht en het personeelslid rond bepaalde feiten of toestanden met betrekking tot het personeelslid, die in strijd worden geacht met het specifiek karakter van het katholiek onderwijs (21).

Een analyse van de eerste vijf gevallen die door de Vlaamse kamer behandeld werden toont aan dat deze niet oordeelt op basis van het kerkelijk recht. Inderdaad, in een geval van ongehuwd samenwonen dat reeds verscheidene jaren bekend was en geen publiek schandaal

(20) *Specificiteit van het Katholiek Onderwijs*, Brussel, 1975, pp. 18-19.

(21) *De Deontologische Kamer van het Katholiek Onderwijs*, Brussel, 1977, pp. 39-46.

veroorzaakte oordeelde de kamer dat de pedagogische relatie niet geschaad werd noch in gevaar kwam en zij stelde voor de leraar op zijn post te behouden. In drie andere gevallen waar de actualiteit en de bekendheid van het samenwonen of het herhuwen — onder meer wegens de plaatselijke context, bv. een kleine gemeente — schandaal veroorzaakte, werd geadviseerd ontslag te geven met schadevergoeding. Hetzelfde advies werd gegeven met betrekking tot een godsdienstleraar die zich tot het protestantisme bekeerd had en het opgelegde programma niet wilde volgen. Hij stuurde zijn kind ook naar een protestantse school, wat protesten veroorzaakte bij de ouders van andere leerlingen. Het lijkt dus dat de Deontologische Kamer het onderscheid tussen privaat en professioneel leven aanvaardt wanneer de situatie geen publiek schandaal veroorzaakt en de pedagogische relatie niet schaadt.

De organisatie van de katholieke hospitalen

De processen van professionalisering, differentiatie, marginalisering en privatisering uiteten zich ook in de katholieke hospitaalwereld. In recente publicaties over ons onderzoek in katholieke hospitalen (22), werd aangetoond dat zij georganiseerd zijn op basis van *gedifferentieerde* en *gespecialiseerde* diensten — bv. de medische en de pastorale dienst — die onafhankelijk van elkaar functioneren, en elk hun eigen rationaliteit en eigen deskundigen hebben. De pastorale en de medische dienst zijn in de hospitalen geïnstitutionaliseerd in twee organisaties die neutraal zijn ten overstaan van elkaar. Er zijn slechts enkele uitzonderingen op die wederzijdse neutraliteit : de Kerk legt bepaalde morele verplichtingen op aan de geneesheren — hoewel eerder in *marginale* situaties als euthanasie, abortus, sterilisatie, kunstmatige inseminatie en geboortebeperring — en anderzijds verwacht ze ook van de artsen en het katholiek verplegend personeel dat ze tijdig de aalmoezenier zouden verwittigen om het sacrament der zieken toe te dienen.

(22) K. DOBBELAERE, M. GHESQUIERE-WAELKENS en J. LAUWERS, *De Christelijke dimensie van een verplegingsinstelling. Een sociologische analyse van haar legitimatie : humanisering, secularisering en verzuiling*, Brussel, 1974, pp. 230-233; en J. BILLIET, R. CREYF en K. DOBBELAERE, "Secularisatie en verzuiling in de Belgische politiek", *Res Publica*, XX, 1978, 3, pp. 416-420.

De christelijke geest van het ziekenhuis komt dus enerzijds tot uiting in de christelijke zingeving van leven, lijden en dood in de kerkelijke ethiek en in de kerkelijke sacramentele en rituele praktijken, maar anderzijds ook in de algemeen menselijke geest die er zou heersen : in de ziekenzorg staat de mens centraal en niet de zieke. Men veronderstelt echter dat dit aspect van de religieuze definitie, de menselijke benadering, niet organiseerbaar is. Godsdienst buiten de gespecialiseerde kerkelijkheid wordt louter op het vlak van informele en interindividuele relaties gedefinieerd : op het niveau van de instelling gebeurt dit in termen van een sfeer van liefde, verdraagzaamheid, eerbied, toewijding, enz..., op het niveau van de sociale posities als een interpersoonlijke houding van geduld, onbaatzuchtigheid, beschikbaarheid, liefdevolle dienstbaarheid, luisterbereidheid, meevolen, vriendelijkheid, enz... Dit heeft voor gevolg dat ziekenhuisdirecties een onderscheid maken tussen religieus verplegend personeel en verplegend lekenpersoneel. De eersten zouden vooral het christelijk én menselijk waardemoment realiseren : in hun voorkomen, houding en zienswijze drukken zij medemenselijkheid uit; hun functie zou dus eerder expressief zijn. Het lekenpersoneel zou daarentegen vooral de medische deskundigheid realiseren en hun functie zou dan ook hoofdzakelijk instrumenteel zijn.

Men kan dus begrijpen dat het probleem van het katholiek ziekenhuis zich stelde van zodra er een tekort was aan religieus personeel, en complementair daarmee wanneer het leeftijdsverschil tussen lekenpersoneel en religieuzen zich liet voelen. Volgens de statistieken van de Vereniging voor Verzorgingsinstellingen aangesloten bij Caritas Catholica was er in 1972 één religieuze op acht verpleegkundigen. Waar toen 50% van het verplegend lekenpersoneel minder dan 25 jaar was, was 50% van het religieus verplegend personeel meer dan 50 jaar. Ook hier kan men een generatieverschil vaststellen. De kloof tussen beide categorieën zal intussen nog toegenomen zijn daar het aantal verpleegkundigen in de katholieke acute ziekenhuizen met ongeveer 50% gestegen is tussen 1974 en 1979 (van 7,8 tot 12 verpleegkundigen per 30 bedden), een periode waarin het aantal roepingen zeer gering was (23).

(23) K. DOBBELAERE, "Organising Christian Values in Social Organisations : The Case of Catholic Hospitals in Belgium", *Social Studies. Irish Journal of Sociology*, II, 1973, 5, p. 478; en "Personeel en personeelslasten in acute VVI-ziekenhuizen", *VVI-informatie*, XIII, 1980, 12, bijlage : Enkele cijfers in de gezondheidszorg.

De combinatie van deze twee definities van katholiciteit — de uiting van de christelijke zingeving van leven, lijden en dood in een kerkelijke ethiek en rituelen, en anderzijds, de medemenselijkheid — en de poging om deze combinatie in hun verplegingsinrichtingen waar te maken en te handhaven, is typisch voor wat ik de “seculariseerders” van de katholieke zuil zou willen noemen. Zij doen een beroep op de individuele godsdienstvrijheid van de zieke om vrije katholieke ziekenhuizen te kunnen handhaven t.o.v. openbare. Intussen *privatiseren* zij het godsdienstige zodanig dat het in de concrete werkzaamheid van de ziekenzorg, ook binnen de vrije katholieke inrichtingen, slechts plaats vindt op het interindividuele vlak. De christelijke waarden worden zodanig geïndividualiseerd dat ze geen greep meer hebben op de feitelijke structuren van de inrichting. Enerzijds is er de splitsing tussen de medische service en de kerkelijke service, met weliswaar een relatie op het ethisch vlak, maar dit enkel in marginale situaties. Anderzijds is er de medische en economische rationaliteit die de realisatie van het tweede element van de christelijke geest, nl. de humane sfeer, tegenwerkt. Meer zelfs, de medemenselijkheid wordt niet organiseerbaar geacht, zij wordt gesitueerd in het interindividuele gedrag en typisch geacht voor de religieuze verplegenden. Hier wordt dan op het niveau van de tweede definitie van de katholiciteit opnieuw een onderscheid en zelfs een scheiding gemaakt, tussen het sacrale (het kerkelijk personeel) en het seculiere (het verplegend lekenpersoneel).

De invloed van de professionalisering op de ethiek en de legitimaties

Professionalisering is niet alleen verbonden met de privatisering van een kerkelijke godsdienstigheid en haar marginalisering in gespecialiseerde diensten, zij kan ook in conflict komen met de traditioneel christelijke waarden en ethiek. In katholieke verzorgingsinstellingen komt de kerkelijke ethiek betreffende euthanasie, abortus, sterilisatie, kunstmatige inseminatie en geboortebeperring, meer en meer onder de druk van de medische rationaliteit. Artsen wijzen op de complexiteit van deze problemen en de specificiteit van hun terrein. Zij wensen die op te lossen met behulp van hun gespecialiseerde kennis en in een ethisch kader dat breder is dan het kerkelijke. De sterilisatie van een man of vrouw zullen zij bijvoorbeeld verrechtvaardigen op basis van de gevaren die een vrouw loopt bij een lang-

durig gebruik van de contraceptieve pil en in de argumentatie voor de interventie wordt op geen enkel ogenblik gerefereerd aan de kerkelijke ethiek. Op die manier tonen zij aan verplegenden, patiënten, hun familieleden en de bevolking, dat zij een waardensysteem hanteren dat verschilt van dat van de Kerk.

In 1977 werd in het kader van Caritas Catholica een Ethische Commissie opgericht, samengesteld uit moralisten, geestelijke directeurs of adviseurs, geneesheren, gynaecologen, en andere personen die representatief zijn voor de hospitaalwereld, onder meer ziekenhuisdirecteurs, psychiaters, sociologen en een jurist. Op 26 leden waren er eind 1980 13 priesters en een religieuze. Oorspronkelijk werd aan de commissie gevraagd welke richtlijnen aan katholieke ziekenhuizen moesten gegeven worden na een eventuele liberalisatie van de abortuswetgeving. Daar na verloop van tijd die vraag niet zo dringend leek en de commissie verdeeld bleek over het belang van deze vraag, werd aangedrongen om de problematiek te verruimen tot alle bio-ethische problemen, maar vooral tot die ethische problemen die de jongste jaren in de hospitaalwereld ontstaan waren zoals "l'acharnement thérapeutique" en de orgaantransplantatie.

De discussie ging echter voornamelijk over het probleem van de zwangerschapsonderbreking. Bewust van het bestaan van "afwijkende" medische praktijken, hebben leden van de commissie erop aangedrongen dat men in lokale ziekenhuizen gegevens zou verzamelen over deze praktijken en over de principes die de geneesheren hantieren om hun gedrag te legitimeren. Op die manier zou men de bisschoppen kunnen informeren en dit zou dan een invloed kunnen hebben op de kerkelijke ethiek. Daarom werd voorgesteld plaatselijke ethische commissies op te richten om te registreren hoe de geneesheren bio-ethische problemen oplossen en op basis van welke principes. Andere leden van de commissie, geestelijke directeurs, adviseurs en moralisten, hebben er vervolgens op aangedrongen dat deze commissies ook de taak zouden hebben gynaecologen en andere geneesheren in te lichten over de kerkelijke leer. Dergelijke plaatselijke commissies starten moeizaam, ze zijn samengesteld uit o.m. geneesheren, psychiaters en moralisten, maar geen sociologen. De registratie blijkt niet te gebeuren, wel kwamen in enkele hospitalen discussies op gang tussen geneesheren en moralisten. In één bisdom heeft de bisschop het voorstel verworpen om plaatselijke commissies op te richten in de katholieke ziekenhuizen van zijn bisdom. Hij kon niet aanvaarden dat er problemen waren daar de kerkelijke leer en haar ethische regels zeer klaar, strict, dwingend en definitief zijn.

De registratie van de gevallen en de feitelijk gehanteerde principes gebeurt dus niet. Dit niet alleen omdat de commissies niet uitgerust zijn om dit te doen, maar ook omdat de geneesheren achterdochtig zijn. Zij zien die plaatselijke commissies als een soort controle en verschuilen zich achter het principe van de collegialiteit. De mededeling van de kerkelijk leer blijkt het vooralsnog duidelijk te halen op het onderzoek.

Eind 1980 nam de nationale commissie zich voor een vademecum op te stellen over de ethiek van medico-sociale problemen en te starten met een tekst over abortus. Deze teksten kunnen geen verschillende opties openlaten noch rechtstreeks aan de ziekenhuizen toegepast worden. De werkteksten moeten aan de doctrinale commissie van de Bisschoppenconferentie voorgelegd worden, die ze, voorzien van haar advies, aan de Bisschoppenconferentie zal voorleggen. Deze laatste beslist uiteindelijk. Wel kan de commissie de bisschoppen informeren over de realiteit, de verschillende bestaande meningen en de gehanteerde legitimaties.

Het lijkt er dus op dat wanneer de medische praktijk niet altijd overeenkomt met de kerkelijke principes en wanneer leden van de ethische commissie ideeën hebben die verschillen van de kerkelijke definities over de ethische problemen, Caritas Catholica onderworpen is aan het bisschoppelijk gezag en in een officieel document de feitelijke divergentie aan haar leden niet kan mededelen. Katholieke organisaties zijn er dus toe gehouden in hun officiële documenten de standpunten van de Kerk te bevestigen. De ethische commissie heeft dit in elk geval beslist, vooral onder druk van de geestelijke adviseurs, directeurs en moralisten, en dit standpunt werd later door de bisschoppen bevestigd. Dit wijst erop dat de Kerk nog steeds de officiële standpunten van de katholieke organisaties controleert, zelfs als het reële leven afwijkt van die officiële standpunten.

Maar keren wij terug naar de sociale praktijk. Sociale werkers in de Christelijke Mutualiteit stellen ook de waarde in vraag van de kerkelijke moraal als richtlijn voor het oplossen van de specifieke problemen waarmee zij geconfronteerd worden. De Cort stelde vast dat er sinds 1970 spanningen ontstonden tussen een professionele aanpak van de problemen van de cliënten en het officiële christelijk standpunt van de organisatie. De deontologie van de sociale werker veronderstelt dat hij de levensbeschouwing van de cliënt aanvaardt, wat hem kan confronteren met tegengestelde waarden als het gaat om specifieke problemen als vruchtafdrijving, euthanasie, homosexuali-

teit, enz... Volgens de studie van De Cort verwijzen meerdere maatschappelijke werkers expliciet naar deze conflicten. Daarenboven zijn minstens één derde onder hen onbekwaam de vraag te beantwoorden of de christelijke dimensie van hun werk kon en moest zichtbaar gemaakt worden, en, indien dit nodig was, hoe dit best kon gebeuren. Een ideologie die de "menselijke benadering" van de hulpbehoevenden benadrukt was zeker aanwezig. Dit aspect van de "troostende functie" van de godsdienst komt overeen met de houding die ook in katholieke hospitalen wordt vastgesteld (24). En in een recente analyse van o.m. christelijk geïnspireerde diensten in de welzijnszorg, onderstreepte Delbecque hetzelfde (25). De geïnterviewden onderscheiden in het christelijk karakter van hun werk een tweetal aspecten: "respect voor de eigen opvattingen van de mensen (en) een liefdevolle inzet voor de mens in nood, met een voorkeur voor de armsten". Men blijkt daarin niet te verschillen van de humanistisch geïnspireerde en van de alternatieve diensten. Wel stellen twee van de vijf bestudeerde christelijke diensten dat zij onmogelijk kunnen meegaan in beslissingen die strijdig zijn met de christelijke moraal. In dergelijke gevallen behoort het tot de ethiek van de hulpverlener te zorgen voor een gepaste doorverwijzing. Maar bij de begeleiding van de cliënt naar een oplossing toe speelt de ethiek van de hulpvrager en blijft de levensbeschouwing van de hulpverlener op de achtergrond. Hij kan in geen geval een oplossing opdringen (26).

De invloed van de professionele rationaliteit is ook aanwijsbaar in de discussie rond het Katholiek Onderwijs. Onder de katholieken zijn de standpunten duidelijk tegengesteld. Vanuit pedagogisch perspectief verdedigt het Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs de noodzaak van een coherente levensbeschouwing voor jonge, onvol-

(24) L. DE CORT, *De realisatie van de christelijke dimensie in de dienst maatschappelijk werk binnen de christelijke ziekenfondsen. Een exploratief kennissociologisch onderzoek*, Leuven, licentiaatsverhandeling voorgedragen aan de Faculteit Sociale Wetenschappen, 1976, vooral pp. 103-107, 124, 133, 141-142, 147-148, 154, 155-156, 160 en 162-163.

(25) V. DELBECQUE, *Levensbeschouwelijke opdeling en de opdeling particulier initiatief - overheidsinitiatief in de welzijnszorg. Onderzoek naar de houding van de eerstelijns-hulpverleners ten aanzien van de levensbeschouwelijke opdeling en de opdeling particulier initiatief - overheidsinitiatief in de sociale hulpverlening (regio Kortrijk)*, Leuven, licentiaatsverhandeling voorgedragen aan de Faculteit Sociale Wetenschappen, 1981, p. 143.

(26) *Ibid.*, pp. 159, 210, 212 en 214.

wassen personen, en het meent dat een Katholieke school zo'n perspectief aan de leerlingen moet geven. De oppositie — o.m. leden van de redactie van de katholieke maandbladen *De Maand* en *La Revue Nouvelle*, jonge katholieke intellectuelen, studenten in de pedagogiek aan de Katholieke Universiteit te Leuven, CVP-jongeren, en kaderleden van de KWB — verdedigt daarentegen openheid en pluralisme door contacten met studenten en leraars die een verscheidenheid van houdingen en opvattingen vertegenwoordigen. Zij stelde dat het belangrijkste doel van de opvoeding erin bestaat de persoonlijke standpunten en levensbeschouwing te relativiseren. Zij verwierp derhalve het Katholiek Onderwijs, maar eveneens het Staatsonderwijs dat georganiseerd is op basis van het neutraliteitsprincipe. Een school kan "haar" definitie van de situatie niet opdringen aan jonge mensen als "de" definitie van de situatie, noch kan ze neutraal zijn daar het in het onderwijs om waarden, opvattingen en normen gaat.

In het begin van de zeventiger jaren hebben de "katholieken" die in de "oppositie" stonden, ter gelegenheid van de herziening van het schoolpact dan ook een nieuw schooltype gepropageerd voor België : de open gemeenschapsschool die de twee bestaande schoolnetten zou moeten vervangen. Daarin zouden de leerlingen dan geconfronteerd worden met verschillende levensvisies en gestimuleerd worden om een eigen ideologie te ontwikkelen. Zij verwierpen de tegenstelling volwassen - onvolwassen en argumenteerden dat degenen die in hun jeugd geconfronteerd werden met alternatieven en onzekerheden en die de mogelijkheid hadden zichzelf te oriënteren in de wereld, een betere kans kregen om volwassen persoonlijkheden te worden. In een veranderende wereld zou het volgens hen verkeerd zijn een eigen levensvisie te verabsoluteren, jonge personen moeten opgevoed worden tot openheid en bewust gemaakt worden van nieuwe en misschien betere kansen. Zij hebben nood aan een opvoeding die een zeker tegengewicht biedt aan de tendens om de eigen waarden en de bestaande definities van de situatie te verabsoluteren (27). Met andere woorden, de pluralistische open gemeenschapsschool zou beter

(27) *Manifesten, moties, meningen omtrent het onderwijsbeleid en de herziening van het schoolpact*, Heverlee, Vereniging voor een Open Gemeenschapsschool, 1971; en "Naar een open gemeenschapsschool", *De Nieuwe Maand*, 1973, pp. 38-39, 11, 24, 26, 31, 33 en 64-65.

aangepast zijn aan de "geseculariseerde" wereld, in Beckers betekenis van de term (28).

De nieuwe Schoolpactwet van 1973 bevestigde de bestaande verzuiling en de invloed van de drie traditionele politieke partijen — de CVP, de BSP en de PVV — in de onderwijsproblematiek. Alhoewel de "pluralistische" school de laïcisering zou bevorderen, kreeg deze visie niet de noodzakelijke steun van de socialistische en liberale partijen. Andere dan zuiver levensbeschouwelijke factoren bepaalden de houding van de politieke partijen. De traditionele partijen waren niet bereid om de duur bevochten schoolvrede in gevaar te brengen.

Voorlopig besluit en verdere vragen

De geanalyseerde studies over de effecten van de professionalisering op de betekenis die de kerkelijke godsdienst als zingevend systeem heeft op de maatschappelijke dienstverlening in de zuil, haar organisatie, de gebruikte ethiek en de legitimatieschema's, dragen bij tot de verklaring van de stabiliteit van de katholieke zuil. De secularisatie van de zuil beantwoordt aan de dalende kerksheid van de Vlaamse bevolking. Of, om twee betekenissen van de term secularisatie met elkaar te verbinden : de secularisatie, in de betekenis van dalende kerksheid, wordt opgevangen door de secularisering van de zuil, in de betekenis van differentiatie, specialisatie, en professionalisering, die de privatisering en de marginalisering van de kerkelijke godsdienst bevordert en haar impact als overkoepelend zingevend systeem reduceert (29).

Men kan zich afvragen of de verzwakking van het klerikaal karakter van de katholieke zuil op het niveau van de sociale actie, die een vorm van culturele desintegratie is — de oude kerkelijke waarden en normen worden gecontesteerd, niet steeds toegepast, en de rituelen worden verlaten — een lacune gelaten heeft ofwel of er een herstructurering heeft plaats gehad op het niveau van de overtuigingen, waarden, rituelen en symbolen ?

(28) H. BECKER, "Current Sacred-Secular Theory and its Development", in H. BECKER en A. BOSKOFF, *Modern Sociological Theory in Continuity and Change*, New York, 1957, pp. 133-185.

(29) K. DOBBELAERE, "Secularisatie", in L. RADEMAKER, *op.cit.*, pp. 95-96.

DE SOCIAAL-CULTURELE CHRISTENHEID

Vooreerst moet vermeld worden dat het meer en meer een gewoonte wordt organisaties die deel uitmaken van de katholieke zuil "christelijke organisaties" te noemen. Dit gebeurde expliciet toen het Blok der Katholieken van België in 1945 gedeconfessionaliseerd werd tot Christelijke Volkspartij. De verzorgingsinstellingen aangesloten bij Caritas Catholica organiseerden in 1972 hun Zesde Nationaal Congres rond het thema "de christelijke dimensie" van de verzorgingsinstellingen. Ter voorbereiding werden vragenlijsten gestuurd naar de directies en de Regionale Coördinatiecomités van de aangesloten instellingen, die o.m. peilden naar de "christelijke" inspiratie en de specifieke kenmerken van een "christelijke" verzorgingsinstelling, en naar de wijze waarop het "christelijk" aspect het best kan worden teweggebracht, ontwikkeld en tot uiting gebracht (30). De mutualiteit heet Landsbond der Christelijke Mutualiteiten, de vakbond het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) en het overkoepelend orgaan van de arbeiders- en bediendenorganisaties, dat o.m. de Katholieke Arbeidersvrouwen (KAV) en de Katholieke Werkliedenbond (KWB) groepeerd, het Algemeen Christelijk Werkersverbond (ACW). Ook de scholen voeren het etiket christelijk naast katholiek in hun naam. Dit alles wijst erop dat er een manifest, op sommige ogenblikken echter slechts latent, proces van deconfessionalisering van de symbolen gaande is : de K betekent nu "kristelijk" in de plaats van "katholiek". Vandaar dat wij suggereerden dat er een verandering plaats grijpt van kerks-katholicisme naar sociaal-structurele christenheid (31).

Een analyse van dit nieuw zingevend systeem zou ons te voeren en de vele vragen die het oproept zijn nog onvoldoende bestudeerd. Toch is het mogelijk een eerste duiding te geven van het nieuwe baldakijn (32). Voorafgaandelijk wil ik echter stellen dat dit

(30) K. DOBBELAERE, M. GHESQUIERE-WAELKENS en J. LAUWERS, *op.cit.*, I, pp. 1 en 7-8.

(31) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, pp. 80-88.

(32) Voor vroegere formuleringen zie : J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, pp. 80-85; en J. BILLIET, "Kenmerken en grondslagen van het sociaal-kultureel catholicisme", in J. SERVAES red., *Van ideologie tot macht. Doorlichting van de bewustzijnsindustrie in Vlaanderen*, Leuven, deel II, 1981, pp. 29-61.

collectief bewustzijn — de gedeelde waarden, overtuigingen en gevoelens — niet de enige kracht is die de zuil omspannt. De sociale relaties, de vrienden, kennissen en familieleden, die eveneens tot de zuil behoren en die maken dat men er zich thuis gevoelt, zijn ook belangrijk, alsmede de service die de zuil kan bieden. Het succes van de christelijke zuil kan zeker mede verklaard worden door de omvangrijke materiële en immateriële goederen die ze te bieden heeft : verzekeringen, spaarkassen, coöperatieven, sociale woningbouw, belangenverdediging e.a., naast haar bedrijvigheid op sociaal-cultureel gebied (33). Maar ik zal mij hier hoofdzakelijk beperken tot het collectief bewustzijn en meer in het bijzonder tot de ideologische componenten, m.a.w. tot die aspecten van het nieuwe baldakijn die een ruimere bevolking dan de kerksen kan mobiliseren.

Legitimatie : vrijheid van keuze en rendement

De rechtvaardiging van het verticaal pluralisme stoelt enerzijds op de grondwettelijk erkende vrijheid van vereniging en op een viertal principes uit het domein van de vrije markteconomie : vrije keuze, privé-initiatief, subsidiariteit en rendement (34). “Zowel het katholiek onderwijs als de kristelijke ziekenhuizen worden op deze gronden gerechtvaardigd. In een situatie waar de keuze vrij is, bewijst de feitelijke deelname aan katholieke organisaties op zichzelf reeds voldoende hun bestaansrecht. Bovendien is het privé-initiatief beter in staat om de behoeften te voldoen (aldus G. Geens over de ziekenhuizen) en wordt met minder middelen meer gepresteerd (aldus A. Cool over het onderwijs). De staat moet dus zelf geen initiatieven nemen maar op de eerste plaats het privé-initiatief ondersteunen, tenzij het tekortschiet” (35).

Deze principes legitimeren de verzuiling op een wijze die ook de *niet-kerksen kan aanspreken* en worden in het beleid inzake onderwijs, gezondheidszorg, welzijn en sociaal-cultureel vormingswerk in organisaties en diensten *uitgestructureerd*. In al deze sectoren pri-

(33) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, pp. 62-63.

(34) Deze principes werden magistraal vertolkt door G. GEENS. De rechten en plichten van het privé-initiatief op het gebied van de gezondheidszorg, meer in het bijzonder met betrekking tot de oprichting en uitbating van verplegingsinstellingen. In A. PRIMIS red., *op.cit.*, pp. 19-28.

(35) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, p. 84.

meert het vrij initiatief dat overwegend katholiek is. Dit is o.m. duidelijk het geval in het onderwijs (tabel 6), de gezondheidszorg in ziekenhuizen (tabel 12), de gezondheidszorg aan huis (87% van de toelagen aan het "Wit-Gele Kruis" in 1976), de Centra voor Premaritale, Matrimoniale en Gezinsconsultaties (61% christelijke in 1979), de Diensten voor Gezins- en Bejaardenhulp (68% van de gepresteerde uren door christelijke diensten in 1979) en het sociaal-cultureel werk (de christelijke verenigingen voor volwassenenvorming kregen 62% van de subsidies in 1979) (36).

TABEL 12 :

AANTAL ALGEMENE EN PSYCHIATRISCHE ZIEKENHUIZEN IN
VLAANDEREN IN 1979 AANGESLOTEN BIJ *CARITAS CATHOLICA*,
VERGELEKEN MET ANDERE AANSLUITINGEN

Aansluiting	Algemene ziekenhuizen	Psychiatrische ziekenhuizen
Privaat, aangesloten bij Caritas Catholica	52	74
Andere private ziekenhuizen	10	14
Publieke ziekenhuizen	38	12
Totaal	100 (167)	100 (43)

Bron : "Sociale Kaart van Vlaanderen, III.B., Gezondheidszorg", in *Welzijnsgids*, Antwerpen, 1980. Verbond der Verplegingsinstellingen, *Statuten en huishoudelijk reglement van de regionale coördinatiecomités, de provinciale bureaus, de sectoriële adviescomités en de permanente commissies*, Brussel, 1980.

(36) J. BILLIET, *Kenmerken en grondslagen...*, pp. 55-57.

De "Gemeinschaftlichkeit"

Zoals hierboven werd beschreven wordt de christelijke dimensie van het ziekenhuis gekarakteriseerd door een grote belangstelling voor de totale mens en zijn interpersoonlijke relaties. Ook het katholiek onderwijs hanteert dit als een specifiek kenmerk van zijn schoolgemeenschap (37). Katholieke organisaties en diensten kunnen dus een ruim cliënteel blijven aanspreken omdat het begrip "katholiek" vervangen werd door "christelijk" dat refereert aan liefdevolle dienstbaarheid — medemenselijkheid, toewijding, beschikbaarheid, onbaatzuchtigheid, degelijkheid — rechtvaardigheid, rechtschapenheid en eerlijkheid, fundamentele waarden die de grondvesten van onze Westerse beschaving uitmaken (38). Het feit dat de zuil sterk vertegenwoordigd is in de gezondheidszorg, de welzijnszorg en het onderwijs maakt deze definitie meteen geloofwaardig. Dat dergelijke definitie de mensen van een stedelijke samenleving — die gekenmerkt wordt als anoniem, utilitair en bureaucratisch, m.a.w. als "gesellschaftlich" — ook aanspreekt, hoeft geen betoog (39).

De solidariteit

Met de term volkspartij drukt de CVP uit dat zij "het welzijn van de gehele gemeenschap" beoogt, en die gemeenschap bestaat uit onderscheiden groeperingen : "landbouwers, nijveraars, handelaars, werklieden, zelfstandige beroepen, loontrekkenden, (en) ambtenaren". "De christelijke volkspartij is niet de partij van een klasse en kan daarom nooit de partij van een klassestrijd zijn... Tussen (hogervermelde groeperingen), die mekaar noodzakelijk aanvullen, moet orde en harmonie bestaan op straffe van burgeroorlog en uiteindelijke chaos. Maar onder de ledematen van dit gemeenschapslichaam

(37) K. DOBBELAERE, "Het katholiek onderwijs 100 jaar later : Enkele sociologische bedenkingen", *Nova et Vetera*, LVII, 1979-1980, 6, pp. 391-392.

(38) "Manifest der Christelijke Volkspartij", in M. VAN DEN WIJNGAERT, *Ontstaan en stichting van de CVP/PSC*, Brussel, 1976, p. 88, en "Kerstprogramma", *Ibid.*, pp. 92-93.

(39) L. Voyé onderstreepte de invloed van dit imago ook. *Op.cit.*, p. 322.

zijn er zwakkere en meer lijdende delen... En wat (dezen) betreft, daar moeten maatregelen van maatschappelijke solidariteit de hoogst mogelijke hulp bieden" (40).

De centrale begrippen zijn dus solidariteit tussen klassen en standen, samenwerking en verzoening der tegenstellingen. Dit stoelt op een personalistische wijsgerige visie op mens en samenleving, die voorgesteld wordt als een "originele visie, die niet te vatten is in termen als links of rechts en die ook niet kan gesitueerd worden in het 'centrum' of 'tussen liberalisme en socialisme'. Op basis van het personalisme onttrekken de kristen-democraten zich aan het traditionele spectrum van politieke opstellingen, situeren zij zich in een andere orde van denken en hanteren zij een andere waardenschaal" (41).

Solidariteit en samenwerking tussen alle lagen van de bevolking, verzoening en het overbruggen van tegenstellingen liggen duidelijk aan de basis van het CVP-programma *Voorspoed door moed* (42). "De CVP presenteert zich als een 'samenhorigheidspartij' die anders is dan de 'gelijkheidspartij' (de socialisten) en de 'vrijheidspartij' (de liberalen)" (43). Dit betekent m.a.w. dat de CVP buiten de tegenstelling "links-rechts" staat, deze overstijgt, wat haar een specifieke identiteit zou geven (44).

De vraag is natuurlijk in hoever dit ideologisch element *alle* sociale geleidingen van de christelijke zuil overspant? Onderzoek ontbreekt op dit vlak. Wel lijkt die houding aanwezig te zijn bij de elite van de christelijke arbeidersbeweging, o.m. bij de "éminence grise" P.W. Segers, bij de voorzitter van het Algemeen Christelijk Vakverbond, J. Houthuys en bij de voorzitter van het Algemeen Christelijk Werkersverbond, W. D'Havé (45). In de "fundamentele doelstel-

(40) "Manifest der Christelijke Volkspartij", *op.cit.*, p. 88.

(41) W. MARTENS, "Ten geleide", in M. VAN DEN WIJNGAERT, *op.cit.*, p. 8; en "Kerstprogramma", *ibid.*, pp. 114-116.

(42) *Verkiezingsprogramma van de CVP*, Brussel, z.d.

(43) "Redactioneel. De Christelijke Volkspartij : Het dogma heet niet christendom, maar klassensamenwerking", *De Nieuwe Maand*, XXI, 1979, 9, p. 489.

(44) Zie ook J. HENDRICKX, *Een identiteit voor kristelijke democraten ?*, Antwerpen, 1976, pp. 27-37, 57-60 en 64-68.

(45) "Voortdoen zoals ge bezigt zijt. Gesprek met P.W. Segers ter gelegenheid van 60 jaar ACW", *Volksmacht*, XXXVII, 1981, 1, pp. 1 en 4; en P. JOYE en R. LEWIN, *Voor 's werkmans recht. Kerk en arbeidersbeweging in België*, Leuven, 1980, p. 454.

lingen” van de christelijke arbeidersbeweging wordt niet gesproken over klassestrijd maar wel over “democratisch socialisme” (46), doch dit laatste moet volgens D’Havé begrepen worden als “een maatschappij waar geen enkele klasse over de andere zou heersen... het veronderstelt dat men oog heeft voor *alle mensen en alle gelegingen van de maatschappij*” (47). Aldus wordt de idee van de solidariteit weer centraal gesteld. Zo wordt in de christelijke arbeidersbeweging, waar historisch gezien de druk het grootst was om rond sociaal-economische problemen tot een eigen politieke opstelling te komen, door de top het solidarisme nog steeds centraal gesteld. Wel zijn er spanningen in het ACW en vooral dan in de deelorganisatie KWB, die het samengaan met de CVP geregeld in vraag stelt en nagaat hoe de christelijke arbeidersbeweging een specifiek politiek gelaat zou kunnen gegeven worden. Maar de leiding en *Raak*, het maandblad van de KWB, wijzen op de banden die de leden van het ACW hebben met de CVP, en roepen op om op ACW-kandidaten te stemmen (48). In de Waalse christelijke arbeidersbeweging (MOC) daarentegen, zou een dergelijke herinterpretatie van de doelstellingen in het licht van de christen-democratische ideologie niet meer gebeuren (49) en is de band met de Parti Social Chrétien (PSC) minder sterk.

Besluit

Het baldakijn van de christelijke organisaties benadrukt de vrijheid van vereniging en verdedigt het verticaal pluralisme op basis van de vrije keuze, het privé-initiatief, het subsidiariteitsprincipe en het rendement. De dienstverlening in de christelijke zuil is gestoeld op medemenselijkheid. “Omdat mensen belangrijk zijn” afficheert men, “de mens eerst” en wel de totale mens, in zijn psychische, sociale, fysische en geestelijke dimensie. Vandaar de aandacht in de christelijke zuil voor alle aspecten, de multidimensionaliteit van het menselijk leven; men reduceert er de menselijke problematiek niet tot arbeid en sociale klasse. In dit kader onderstreept L. Voyé hoe het

(46) ACW-MOC, *Fundamentele doelstellingen*, Brussel, z.d., p. 20.

(47) L. DE HAES, “Interview met W. D’Havé”, *Humo*, 27 april 1978, p.

22.

(48) P. JOYE en R. LEWIN, *op.cit.*, pp. 454-457.

(49) P. JOYE en R. LEWIN, “Christelijke arbeidsbeweging en politiek, 1967-1980”, *De Nieuwe Maand*, XXXIII, 1980, 9, pp. 605-614.

ACV in tegenstelling tot het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV) de immigranten niet alleen benadert als arbeiders, maar ook oog heeft voor hun culturele eigenheid. Zo verzet het ACV zich tegen acculturatie en zet het zich in voor het bewaren van de culturele eigenheid van elke etnische groep. Daarom structureert het ook de syndicale afdelingen op basis van nationaliteit (50).

De christelijke zuil refereert verder aan de basiswaarden van de Westerse beschaving die zij "christelijk" noemt, en de personalistische visie die het liberalisme zowel als het marxisme verwerpt (51), plaatst de christen democratie buiten het traditionele spectrum van de politieke tegenstellingen. Solidariteit en pacifisme tussen alle lagen van de bevolking staan centraal. Vandaar dat de christelijke zuil verschillende sociale rangen herbergt : "alle rangen en standen". Maar toch wordt de "katholieke wereld" eerder geassocieerd met de hogere sociale rangen (52), ze heeft eerder een "burgerlijke" allure. Vandaar ook dat handarbeiders die niet- of marginale katholieken zijn en die zich subjectief identificeren met hogere sociale rangen eerder een beroep doen op de diensten van de christelijke zuil, i.c. de christelijke materniteiten (53). Zoals L. Voyé terecht suggereert, zal een samenleving die zichzelf eerder percipieert als "middenstand" zich meer oriënteren op de christelijke zuil, wat haar succes mede verklaart.

"ce caractère multiclassiste (des organisations chrétiennes) nous paraît être un facteur d'attraction pour une classe moyenne qui, dans son souci de se démarquer vis-à-vis 'd'en bas' et de se faire lire comme étant 'd'en haut', peut percevoir implicitement cette mixité sociale comme un lieu de non repérage, favorisant pour elle-même et pour les autres une lecture de soi en termes de promotion sociale. Loin donc d'être déstructurant et démobilisant, ce caractère multiclassiste des organisations catholiques ou chrétiennes, associé en outre à l'image d'une tradition d'alliance avec la classe supérieure, constituerait un atout pour celles-ci dans cette société belge où la classe moyenne prend un poids croissant non seulement quantitativement mais aussi qualitativement" (54).

(50) L. VOYE, *op.cit.*, pp. 322-325.

(51) "Kerstprogramma", *op.cit.*, p. 115.

(52) K. DOBBELAERE, *Sociologische analyse van de katholiciteit*, Antwerpen, 1966, pp. 215-313 en 386-390.

(53) K. DOBBELAERE en J. BILLIET, "Sociaal-structurele factoren die de keuze van een verplegingsinstelling beïnvloeden", *Hospitalia*, XX, 1976, 3, p. 128.

(54) L. VOYE, *op.cit.*, p. 327.

Deze hypothese is zeer plausibel, want de structurele basis van de sociaal-culturele christenheid lijkt hoofdzakelijk te bestaan uit midden en hogere rangen, zoals blijkt uit verkiezingsresultaten (55), de deelname aan het katholiek onderwijs (56), de keuze van een materniteit (57), en de resultaten van het ACV in de sociale verkiezingen (58). De socialistische zuil daarentegen wordt overwegend gedragen door arbeiders.

Deze hypothetische, zij het aannemelijke antwoorden, lossen niet alle vragen op. Zijn de thema's van het seculiere baldakijn verwant met de kerkelijke doctrine en ethiek ? Past de Kerk haar liturgie, symbolen en moraal aan de zich ontwikkelende socio-culturele christenheid aan ? Wat zal m.a.w. de impact zijn van de secularisatie van de christelijke zuil op de religieuze verandering, dit ander aspect van het traditionele secularisatiedenken (59) ? En op welke plaatsen wordt dit collectief bewustzijn doorgegeven ? Hier denkt men onmiddellijk aan het katholiek onderwijs, de katholieke jeugdorganisaties en de sociaal-culturele organisaties. Een onderzoek in hoever zij als "trouwe" socialisatieagenten functioneren dringt zich op. In elk geval worden zij extra gecontroleerd, een aspect van de zuilorganisaties waarop nu zal worden ingegaan.

DE SELECTIEVE ORGANISATIONELE CONTROLE (60)

In de vorige paragraaf werd één aspect van de integratie van de christelijke zuil bestudeerd, nl. het integratieve kader dat de verschillende christelijke organisaties overkoepelt als een baldakijn. Anderzijds werd ook verondersteld dat dit collectief bewustzijn gedeeld

(55) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, p. 70.

(56) J. BILLIET, *Secularisering en verzuiling in het onderwijs...*, pp. 134 en 248.

(57) K. DOBBELAERE en J. BILLIET, "Sociaal-structurele factoren...", pp. 124-128.

(58) *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1980, nr. 886-887, pp. 33-36.

(59) K. DOBBELAERE, "Secularisatie...", pp. 96-97.

(60) Deze problematiek werd voor het eerst geformuleerd door J. Billiet in een gezamenlijk artikel geschreven voor *Recherches Sociologiques*, ter perse.

wordt door de leden van de organisaties. De klemtoon lag dus op de mogelijkheid aanhangers te integreren en te mobiliseren op basis van gemeenschappelijke immateriële belangen. Naast dit aspect, dat in de politieke sociologie de input-zijde genoemd wordt, is er ook de output-zijde.

Volgens Heisler zou België een representant zijn van het "European polity type", waar de nadruk meer en meer is komen te liggen op de "outputs" en minder en minder op de "inputs" (61). Onze aandacht zou dus eerder moeten uitgaan naar de subsystemen waar beslissingen genomen worden, naar de structuren waar en de processen volgens dewelke besluiten, verordeningen en wetten geformuleerd, gelegitimeerd en uitgevoerd worden. Dit gebeurt nu eerder volgens "cooptive policymaking and output implementation processes" dan via het electorale kanaal van het partijsysteem (62). Het betreft hier dus het geheel van commissies, raden, overleg- en adviesorganen, waar de beslissingen geformuleerd en gelegitimeerd worden en de kanalen waarlangs ze uitgevoerd worden. Het is dus zeer belangrijk wie de strategische posities in die organen bezet.

Sedert de tweede wereldoorlog zijn inderdaad op diverse domeinen, zoals economie en arbeid, onderwijs en cultuur, gezondheid, welzijn en gezin, overleg- en adviesorganen opgericht. Denken wij o.m. aan het Nationaal Comité voor Economische Expansie, de Nationale Arbeidsraad, de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, de Nationale Commissie voor Ziekenhuisprogrammatie, het Nationaal Waarborgfonds voor Schoolgebouwen, de Hoge Raad voor het Gezin en andere hoge raden en nationale commissies. Hier zetelen de vertegenwoordigers van de zuilen en zij verdedigen er de belangen van de zuilorganisaties door nadelige besluiten te blokkeren en door een beleid te stimuleren dat voor hen voordelig is. Daarnaast zetelen de zuilorganisaties ook in ministeriële kabinetten en worden vertrouwensmannen van de zuil op de hogere niveaus van de rijksadministratie benoemd (63).

(61) M.O. HEISLER & R.B. KVAVIK, "Patterns of European Politics : The 'European Polity' Model", in M.O. HEISLER ed., *Politics in Europe. Structures and Processes in some Postindustrial Democracies*, New York, 1974, pp. 37-63; en M.O. HEISLER, "Institutionalizing Societal Cleavages in a Cooptive Polity : The Growing Importance of the Output Side in Belgium", *ibid.*, pp. 178-220.

(62) M.O. HEISLER, *op.cit.*, pp. 184, 187 en 207.

(63) Zie in J. BILLIET's bijdrage : "4. Een gevolg van de politieke strategieën : verzuiling", voor een meer uitgebreide analyse.

Vertegenwoordigers van de zuilorganisaties bewaken dus de belangen van de zuil op verschillende niveaus. Het is dan ook zeer belangrijk op die strategische plaatsen door loyale leden vertegenwoordigd te zijn. Gezien de verandering van ons politiek type wordt het minder nodig de achterban te kunnen mobiliseren. Die achterban is dan ook meer en meer het cliënteel van de zuil geworden terwijl de interne controle van de zuil sterk verschilt naargelang van de betrokken posities.

De christelijke zuil stelt haar cliënteel geen bijzondere eisen. De "leden" of "klanten" kunnen van de wieg tot het graf genieten van allerlei vormen van dienstverlening : gezondheidszorg, verzekeringen, coöperaties, bankwezen, vacantiemoeders, vorming en ontspanning, scholen en jeugdorganisaties, dag- en weekbladen. Volgens J. Billiets studie in Mechelen was één derde van de matig en sterk christelijk verzuilden marginaal of matig kerks (64). Slechts 46% van de ondervraagde vrouwen die in een christelijke materniteit bevielen was kerks (65); er waren 53% kerksen onder diegenen die hun kinderen naar een katholieke school stuurden (66). In een Brabants college was dit 60% (67). Zoals hoger vermeld heeft de katholieke school de controle op de wekelijkse zondagsmispraktijk van haar leerlingen opgeheven.

Deze toestand van pluralisme bij de leden en klanten is het onvermijdelijke gevolg van de "Gemeinschaftlichkeit" van de dienstverlening en haar "middenstandskarakter". De aantrekkelijkheid van de zuil wordt nog verhoogd door het feit dat zij over een ruime arbeidsmarkt beschikt. Dit middel is een belangrijk bindingselement en bevordert ontegensprekelijk de aantrekkingskracht van de christelijke zuil en van de CVP als haar politiek uitdrukkingmiddel. "Deze controle over benoemingen en maatschappelijke opgang verzekert de bestendigheid van de politieke macht en deze geeft op haar beurt weer

(64) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, p. 79.

(65) K. DOBBELAERE en J. BILLIET, "Sociaal-structurele factoren...", p. 6, omrekening van tabel IV.

(66) J. BILLIET, "Secularisering en verzuiling...", p. 150, omrekening van tabel 4.4.

(67) K. DOBBELAERE, "Het christelijk onderwijs...", p. 392.

een uitbreiding van de controle-mogelijkheid op de schaarser worden-
de tewerkstelling en promotiekansen" (68).

Meteen is ook een ander type van *dienstverleners* in de zuil gekomen, en ook de dalende kerksheid van de Vlaamse bevolking doet zich op dit niveau gevoelen. De directies maken zich zorgen over de loyauteit van de dienstverleners. In katholieke klinieken en bejaardentehuizen stelt men vast dat de kerksheid van de verplegenden en verzorgers laag tot zeer laag is. In de scholen hoort men hetzelfde. In een Brabants college gaat 40% van de leraars 's zondags niet regelmatig naar de mis (69). Gezien deze situatie stellen directieleden zich vragen over de mogelijkheid om in hun instellingen een "christelijke geest" te blijven waarborgen. Wel heeft men eigen scholen voor leraars, verplegenden, maatschappelijke werkers en andere beroeps-categorieën. Maar dit socialisatiekanaal werkt niet meer als "vroeger".

Zoals wij hoger zagen functioneert een Deontologische Kamer voor vastbenoemden van het katholiek onderwijs. De controle op het zgn. "ethisch" en "ideologisch" gedrag van tijdelijk benoemden gebeurt wel gemakkelijker (70). Een analyse van de adviezen van de Deontologische Kamer liet mij toe vast te stellen dat haar argumentatie pedagogisch van aard is en niet kerkrechtelijk. Het professioneel gedrag en het pedagogisch klimaat worden beoordeeld terwijl het privaat gedrag slechts in aanmerking komt voor zover het daarop incidenties heeft.

Meer en meer wordt de professionele aanpak beklemtoond, wat de kerkelijke religie marginaliseert en privatiseert. Maar tegelijkertijd ontstaat er ook een spanning tussen de professionele en de kerkelijke ethiek, bijvoorbeeld bij maatschappelijke werkers en geneesheren, zoals hoger beschreven. Dat hierdoor interne spanning ontstaat moge o.m. blijken uit de oprichting van de hoger vermelde Ethische Commissie in Caritas Catholica. Soms komen die spanningen op spectaculaire wijze tot uiting, zoals op het recente congres van de katholieke geneesheren waar problemen als zelfmoord en euthanasie werden besproken. Mgr. Angelini, nationaal proost van de Vereniging van Italiaanse Katholieke Geneesheren en gezant van Rome, heeft in een

(68) J. BILLIET, R. CREYF en K. DOBBELAERE, "Secularisatie en verzuiling in de Belgische politiek", *Res Publica*, XX, 1978, 3, p. 430.

(69) K. DOBBELAERE, "Het katholiek onderwijs...", p. 392.

(70) J. BILLIET, "Het disciplinair statuut van het katholiek onderwijs in maatschappelijk perspectief", *Onderwijskrant*, I, 1977, pp. 11-12.

niet voorziene toespraak fel gereageerd op de gehouden lezingen : "L'euthanasie et le suicide sont contraires aux fondements et aux principes de Notre Sainte-Mère l'Eglise ... jamais les autorités catholiques n'accepteront de reconnaître le droit à la mort. D'ailleurs, ces actes sont, de par leur nature, contraires à la conscience catholique". En het blad vervolgt : "Ainsi donc, l'envoyé de Rome et son intervention illustre bien la difficile position dans laquelle se trouve aujourd'hui tout médecin catholique. Coincé entre sa conscience religieuse, il évolue prudemment entre les normes sans cesse remaniées d'un monde où tout va trop vite et la contrainte de stipulation légales. En outre, on attend de lui qu'il fasse la part du catholique et du non-catholique" (71).

Het is dus duidelijk dat de controle "selectief" is : afwijkende praktijken en meningen worden niet ongedifferentieerd gesanctioneerd. Men is zeer tolerant voor de individuele leden van organisaties en voor de cliënten van de diensten. Ook kunnen tussen de "professional" (geneesheer, maatschappelijke assistent en therapeut) en de cliënt professionele standaarden gehanteerd worden, maar de kerkelijke ethiek en de professionele aanpak zorgen wel voor spanningen en er zijn pogingen om aan het professionele handelen grenzen te stellen (bijvoorbeeld de Ethische Commissie). De controle op de leraars is reeds sterker; hier is sprake van mogelijk ontslag, gedifferentieerd naar gelang van hun statuut. Ook vrijgestelden werden om hun maatschappij-kritische houding ontslagen, o.m. in de KAJ, KJM en KLJ (72).

Anders is het gesteld met de publieke stellingnamen over de principes. Zoals werd aangetoond wordt door de Kerk fel gewaakt over de orthodoxie van de ethische stellingnamen, cf. de discussie rond het vademecum van de Ethische Commissie in Caritas Catholica. Officieel kunnen de katholieke vrouwenorganisaties (KAV, KVLV en CMBV) ook niet deelnemen aan initiatieven waar gepleit wordt voor de legalisering van abortus. Vandaar dat zij zich bijvoorbeeld distancieerden van de Jaarlijkse Vrouwendag (73). Ook weigerden de verantwoordelijken voor de arbeidstersbelangen in het ACV en hun militanten mee op te stappen in de betoging "vrouwen tegen de crisis"

(71) "En marge d'un congrès : les médecins catholiques et leur conscience", *Medici Magazine*, II, 1980, 11, p. 14.

(72) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, p. 88.

(73) R. VAN MECHELEN, "Uit eigen beweging : balans van het feminisme in Vlaanderen", *De Nieuwe Maand*, XXII, 1979, 8, pp. 425 en 435.

van 7 maart 1981, o.m. omdat de eis vermeld werd abortus niet langer strafbaar te stellen (De Standaard 6 maart 1981). In hun persconferentie verwezen die verantwoordelijken echter niet naar hun leden. Dit impliceert dat de besturen van christelijke organisaties gewrongen zitten tussen enerzijds hun trouw aan de kerkelijke leer en anderzijds hun leden, klanten en medewerkers.

BESLUIT

Ik heb hier aangenomen dat de christelijke zuil, zoals traditioneel het geval was, de kerksen blijft aanspreken. Inderdaad, in Mechelen werd vastgesteld dat slechts 11% van de kerksen lid was van niet-christelijke zuilorganisaties. Bij de onregelmatig praktizerenden was dit al 52%, bij de marginaal katholieken 69% en bij de onkerkelijken 80% (74). Wat mij hier interesseerde was de invloed van de ontkerstening van Vlaanderen op de katholieke zuil. Zoals wij zagen is die invloed verschillend van de Nederlandse situatie. Inderdaad, de katholieke zuil heeft zich in Vlaanderen qua ledentallen gehandhaafd. Welk nieuw baldakijn heeft zij dan ontwikkeld dat zij een ruimere bevolking dan de kerksen is blijven mobiliseren ?

Ik heb geargumenteed dat de kerkelijke godsdienst in de zuil meer en meer gemarginaliseerd en geprivatiseerd wordt en dat het nieuwe baldakijn dat de K van "kristelijk" voert, als referentie naar een sacrale symboliek, ook staat voor "Gemeinschaftlichkeit", solidarisme en pacifisme. De zuil steunt natuurlijk ook op een verticaal pluralisme en dit wordt gelegitimeerd op basis van principes als vrije keuze en rendement. Aldus werd de katholieke zuil gedeeltelijk geseculariseerd en is zij aangepast aan de verdergaande ontkerstening van de Vlaamse bevolking.

De mobilisatiemogelijkheden van deze ideologie zijn in de huidige ontwikkeling van de politieke regimes echter minder belangrijk geworden. Naast de input-zijde speelt de output-zijde een grotere rol. Loyale medewerkers van de zuil bezetten de strategische plaatsen waar beslissingen voorbereid en gelegitimeerd worden. Zij bewaken de belangen van de zuilorganisaties, blokkeren nadelige besluiten en stimuleren een beleid dat voor hen voordelig is.

(74) J. BILLIET en K. DOBBELAERE, *op.cit.*, p. 79 omrekening van tabel 17.

Vandaar dat de zuil ook een job-markt beheerst, wat leden aan hen bindt die qua ideologie zeker niet kerks kunnen genoemd worden, maar die door de "christelijke" waarden aangesproken worden. Zei Spaak ooit niet : "chrétien est notre nom de famille à nous tous !".

Dit impliceert dat de zuil een selectieve sociale controle moet voeren. De leden en klanten worden ongemoeid gelaten. De loyaleiteit van de "professional" stelt reeds grotere problemen en de kerkelijke controle krijgt nog weinig kans. Katholieke "professionals" stellen de traditionele kerkelijke ethiek in vraag en nemen als referentiekader meer en meer de professionele ethiek. Ook in het onderwijs wint de professionaliteit veld. Wel wordt de loyaleiteit van de top en zijn publieke stellingnamen nog streng bewaakt door de Kerk. Haar spirituele adviseurs en directeurs bezetten nog strategische posities in de zuil. Of ze uiteindelijk hun invloed op de "professionals" zullen kunnen herstellen is weinig waarschijnlijk daar deze de "visibility" van hun gedrag sterk kunnen beperken, wat de sociale, i.c. kerkelijke controle, fel bemoeilijkt (75). Een restauratiebeweging maakt dus weinig kans.

Uiteindelijk zou de christelijke zuil in Vlaanderen wel eens de basis kunnen zijn van bepaalde kerkelijke veranderingen. De christelijke organisaties zouden de Kerk kunnen dwingen haar ethiek op bepaalde punten te herzien, zoniet zal de zuil stilaan verplicht worden om ook in haar officiële standpunten rekening te houden met de professionele ethiek en om dus afstand te nemen van de Kerk. Dit proces van distantie nemen op het vlak van de ethiek uitte zich reeds toen de christelijke organisaties onder de druk van hun leden gedwongen werden positie te kiezen tegen *Humanae Vitae*. Het is duidelijk dat dit eerder zal gebeuren op het vlak van de interindividuele moraal, de bio- en de gezinsethiek, dan op het vlak van de sociale ethiek, daar de christelijke zuil door het formuleren van compromissen minder kans heeft om op dit vlak revolutionair te zijn.

Zoals ik reeds vermeldde blijven er nog een reeks vragen onbeantwoord. Wat zal de invloed zijn van de secularisatie van de christelijke zuil op de Kerk, ruimer gezien dan haar ethiek ? Zal de Kerk haar liturgie, predicatie, catechese en symboliek ook aanpassen aan de socio-culturele christenheid ? En hoe functioneren de traditionele

(75) R.K. MERTON, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, 1957, rev. and enl. edition, pp. 319-322.

socialisatieagenten van de christelijke zuil : het onderwijs, de jeugdbewegingen en de vormingscentra ? Men kan zich ook afvragen welk kanaal, het electorale — de politieke partij — of het corporatieve — de dienstverlening —, het belangrijkste is voor de zuil, vooral nu er beweging in dit electorale kanaal is vast te stellen. In Wallonië is de Christelijke Volkspartij (PSC) niet langer het enige electorale kanaal van de Christelijke Arbeidersbeweging (MOC); belangrijke figuren komen ook voor op andere politieke lijsten. In Vlaanderen is hetzelfde vast te stellen ten aanzien van de Volksunie en het Nationaal Christelijk Middenstandverbond. Wel is de christelijke zuil aan de output-zijde alleen door de CVP vertegenwoordigd. Is dit een verdere aanwijzing dat de input-zijde minder belangrijk geworden is en het electorale kanaal dus aan belang heeft ingeboet ?

Deze en andere vragen eisen verder onderzoek. Wel blijkt uit voorliggende analyse dat de “katholieke” zuil op verschillende niveaus kerkelijk gedesintegreerd is, maar een nieuwe vorm van integratie gevonden heeft onder het baldakijn van de sociaal-culturele christenheid (*).

**THE CATHOLIC PILLAR NOWADAYS :
DESINTEGRATION AND INTEGRATION**

by

K. DOBBELAERE

SUMMARY

The author discusses the development of the Catholic pillar in the last decade. De-pillarization as it occurs in the Netherlands through fusions and federations of organizations with a different worldview is exceptional. The author points out, however, that the clerical character of the Catholic pillar is now strongly attenuated. In Catholic hospitals and Catholic schools religion has been marginalized and privatized as a consequence of the professionalization of personnel : the Church ethic is itself increasingly challenged by the growing strength of the professional ethic.

The new “canopy” under which these organizations operate takes the “C” from “Christian” as a reference to a sacred symbol but uses it also to refer to

(*) Met dank aan collega J. Billiet voor de vele vruchtbare discussies.

“socio-cultural” Christianity. This collective consciousness is based on “*Gemeinschaftlichkeit*”, solidarity, and pacifism. The secularization of the ideology of the pillar is, according to the author, an adaptation to the diminishing Church involvement of increasing numbers of Flemings.

In the recent development of Western European political regimes, the mobilization potential of the ideology has declined in importance, because the mobilization of pillar support (e.g. the elections) has become less relevant. However, the importance of the “output-zone” is growing. Loyal supporters of the pillar defend the interests of pillar organizations in strategic meetings, i.e. in places where government policy is formulated and legitimated. As a result, the pillar also controls a job-market. Personnel and clientele who are not committed to the Church are recruited by the job-opportunities and the services which the pillar controls, although they may also be attracted by so-called “christian” values. As a result, the pillar finds need to organize controlled selection of its professional and administrative personnel.

Finally the author suggests some repercussions of socio-cultural Christianity on the Church and questions for further investigation.

LE “PILIER” CATHOLIQUE AUJOURD’HUI : DESINTEGRATION ET INTEGRATION

par

K. DOBBELAERE

RESUME

Cette contribution se limite à une analyse du “pilier” catholique au cours de la période récente. Elle examine la question suivante : la “fonction de préservation” du “pilier” est-elle toujours valable cent ans après la naissance de cette institution chrétienne ? On n’observe pas une “dépilarisation” comparable à celle qui s’est produite dans les Pays-Bas. Des fusions et des fédérations d’organisations aux conceptions philosophiques et morales divergentes ne se présentent presque pas dans le domaine ici étudié. Toutefois, le caractère clérical du “pilier” catholique s’est considérablement affaibli. Dans l’enseignement et les hôpitaux catholiques, la religion est marginalisée et “privatisée” sous l’influence de la professionnalisation du personnel. La morale propre à l’Eglise subit également une forte pression, exercée par l’émergence d’une éthique professionnelle.

La conscience collective est basée sur la “*Gemeinschaftlichkeit*”, le solidarisme et le pacifisme. Cette sécularisation de l’idéologie propre au “pilier” catholique constitue, selon l’auteur, une adaptation à la déchristianisation croissante de la population flamande.

Les collaborateurs loyaux du “pilier” protègent les intérêts de leurs organisations aux endroits stratégiques — entre autres, là où les décisions sont préparées et légitimées —. Il s’ensuit que le “pilier” domine aussi un certain marché du

K. DOBBELAERE

travail. Un personnel et une clientèle, qui ne sont pas familiers de l'Eglise, sont attirés vers le "pilier" en raison de l'existence de ce marché du travail et des services offerts, bien que ces personnes puissent être également interpellées par les valeurs dites "chrétiennes". Il s'ensuit que le "pilier" exerce un contrôle social sélectif.

En conclusion, l'auteur suggère quelques éventuelles répercussions de la chrétienté socio-culturelle sur l'Eglise, et pose des questions utiles pour des recherches ultérieures.

K. Dobbelaere, Departement Sociologie, Van Evenstraat 2 C, 3000 Leuven.